

**Zdzisław Kawecki, Jadwiga
Ważbińska, Wiktor Knercer,
Katarzyna Gródka**

**Drzewostan parku ziemskiego w
Kłodzinie w porównaniu ze stanem z
roku 1979**

Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum 10/1, 29-37

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

DRZEWOSTAN PARKU ZIEMSKIEGO W KŁODZINIE W PORÓWNANIU ZE STANEM Z ROKU 1979

Zdzisław Kawecki¹, Jadwiga Ważbińska¹, Wiktor Knercer²,
Katarzyna Gródka¹

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski¹

Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków²

Streszczenie. Park w Kłodzinie założono w XIX w. Usytuowany jest na wzniesieniu, z którego roztacza się widok na dolinę rzeki Pasłęki. Zajmuje powierzchnię 0,73 ha i ma kształt prostokąta. W południowo-zachodniej części parku wzniesiono dworek, który w czasie II wojny światowej został spalony. W roku 1956 pozostała część rozebrano, a do dnia dzisiejszego przetrwały tylko fundamenty.

Po parcelacji dóbr ziemskich w roku 1945 i 1946, majątek przeszedł na własność państwa i był użytkowany przez Państwowe Gospodarstwo Rolne – Morąg, a od 1990 r. jest własnością prywatną. W parku zachowały się w dobrym stanie fragmenty starodrzewu wzdłuż południowej i wschodniej jego granicy złożone z klonu pospolitego (*Acer platanoides* L.), lipy drobnolistnej (*Tilia cordata* Mill.), dębu szypułkowego (*Quercus robur* L., odmiana 'Fastigiata' o formie kolumnowej i stożkowej) oraz świerka pospolitego (*Picea abies* Link). W środkowej części parku nie ma zadrzewienia; pozostało tylko jedno okazałe drzewo – dąb szypułkowy. Zachowała się aleja lipowa przy wschodniej granicy parku, a przy południowej – szpaler drzew złożony z lip i klonów.

Słowa kluczowe: park dworski, drzewostan, aleje

WSTĘP

Ogrody, parki, cmentarze rodowe razem z pałacem lub dworem stanowiły własność właścicieli ziemskich na terenie dawnych Prus Wschodnich. W 1946 r. większość dawnych majątków ziemskich przekształcono w państwowe nieruchomości ziemskie, a następnie – w państwowe gospodarstwa rolne. Pałace i dwory wcześniej stanowiące rezydencję jednego rodu przekształcono w domy wielorodzinne lub

Adres do korespondencji – Corresponding author: Jadwiga Ważbińska, Katedra Ogrodnictwa, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, ul. Romana Prawocheńskiego 21, 10-719 Olsztyn, e-mail: jwaz@uwm.edu.pl

biura, które traktowano jako „poniemieckie” i nie dbano o ich konserwację, a parki dworskie i ogrody przestały pełnić swą estetyczną i rekreacyjną funkcję. Skutkiem tego było masowe wycinanie starych drzew z parków i wzdłuż alei dojazdowych, co doprowadziło do ich częściowego lub całkowitego zniszczenia [Jackiewicz-Garniec i Garniec 2001, Knercer 2002]. Przykładem tego rodzaju zniszczeń jest dworek, park i ogród w Kłodzinie.

Celem badań przeprowadzonych w roku 2005 było porównanie drzewostanu parku ziemskiego w Kłodzinie z ewidencją sprzed 25 lat.

MATERIAŁY I METODY

Miejscowość Kłodzin położona jest w gminie Miłakowo w województwie warmińsko-mazurskim. Na przełomie XVIII i XIX w. istniał tam majątek ziemski obejmujący powierzchnię 309 ha. Nazwa niemiecka Kłodzin-Sackstein figuruje w słowniku geograficznym [Chlebowski i Walewski 1889, Rospond 1951]. Park ten jest obecnie zarejestrowany jako park wiejski.

Założenie dworsko-parkowe z folwarkiem w Kłodzinie (niem. Sackstein), położone jest na lewym brzegu rzeki Pasłęki przy dawnym historycznym trakcie prowadzącym z południa na północ, wzdłuż którego usytuowanych jest kilka siedzib szlacheckich, a mianowicie Kalisty (niem. Kallisten), Łumpia (niem. Lomp), Wojciechy (niem. Gartenpungel), Pityny (niem. Pittehnien), Stołno (niem. Stollen), Spędy (niem. Spanden), Gładysze (niem. Schlodien) i Ławki (niem. Lauken). Obecnie ma charakter lokalny o małym znaczeniu [Sikorski 1981]. Majątek ziemski w Kłodzinie należy do grupy malowniczo usytuowanych rezydencji szlacheckich, położonych wzdłuż brzegów rzeki Pasłęki. Kłodzin podobnie jak sąsiednie miejscowości został założony w okresie związanym z lokalizacją Miłakowa. Po raz pierwszy wzmiankowano o nim w połowie XIV w. W XVI w. stanowił siedzibę znanej rodziny von Ostau. W 1820 r. jego właścicielem był Gross, a miejscowość według spisu liczyła 6 dymów i zamieszkiwały ją 34 dusze [Wald 1820]. Ówczesny dwór nie przetrwał, wiadomo tylko, że był obiektem o dwóch kondygnacjach. Następny właściciel, niejaki von Fabian, najprawdopodobniej zmodernizował dwór i założył park [Lorck 1983]. Park w Kłodzinie w obecnej formie został więc ukształtowany w pierwszej połowie XIX w. Regularny układ przestrzenny może jednak sugerować, iż jego proveniencja jest dużo wcześniejsza i sięga co najmniej XVIII w., kiedy należał do rodziny von Ostau. Jej przedstawiciele pełnili wiele ważnych funkcji, a majątek w Kłodzinie był ich siedzibą. Park usytuowany jest na wzniesieniu, z wystawą północno-wschodnią w kierunku doliny rzeki Pasłęki. Założony jest na planie prostokąta o wyraźnym, mocno zaakcentowanym układzie regularnym. Oparty został na układzie dwóch krzyżujących się alej dzielących park na cztery kwatery i granicach podkreślonych szpalarami granicznymi, z kopcem widokowym w północno-zachodnim narożniku. Część tego układu jest obecnie nadal czytelna. Dominantę założenia stanowił dwór, usytuowany centralnie na południowym skraju parku. Dwór jednocześnie tworzy zamknięcie północnej ściany podwórza gospodarczego. Założenie dworsko-parkowe z folwarkiem stanowi zwarty, regularny zespół. Na podkreślenie

zasługuje fakt powiązania układu przestrzennego założenia dworsko-parkowego z otaczającym go krajobrazem, a przede wszystkim z doliną rzeki Pasłęki, a także z usytuowanym na pobliskim wyniesieniu cmentarzem rodowym. Wstępna analiza układu przestrzennego i porównanie go z układami przestrzennymi dwóch sąsiednich majątków w Wojciechach i Lumpi wskazuje, iż jego kompozycja przestrzenna związana jest jeszcze z formami kształtowania tego typu przestrzeni w XVIII w. Założenia parkowe sąsiednich majątków mają charakter naturalistyczny, krajobrazowy.

Założenie obejmuje 0,73 ha i ma kształt prostokąta. Teren ten jest w części ogrodzony. Obszar pierwotny parku był prawdopodobnie około dwa razy większy od obecnego obszaru zamieszczonego w rejestrze gruntów. Ustalono to na podstawie śladów dawnych pojedynczych okazów starych drzew parkowych, fragmentów alei lipowej przy drodze dojazdowej, zarysu szpaleru starych drzew i alei spacerowej od strony południowej i wschodniej.

Na terenie pierwotnego obszaru parku w Kłodzinie, w części południowo-zachodniej, wzniesiony był dwór, który po zakończeniu drugiej wojny światowej spalono. W roku 1956 pozostałą część tej budowli rozebrano; do dnia dzisiejszego przetrwały fundamenty, które porośnięte są chwastami i krzewami.

Po parcelacji dóbr ziemskich roku 1945 i 1946 majątek przeszedł na własność państwa i był użytkowany przez Państwowe Gospodarstwo Rolne – Morąg, a od 1990 roku jest własnością prywatną. Na terenie parku powstały nowe zabudowania (rys. 1).

Przedmiotem badań był drzewostan występujący w dawnym parku ziemskim w Kłodzinie. Materiałem źródłowym jest dokumentacja ewidencyjna parku z 1979 r., wykonana dla Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego – Konserwatora Zabytków [Kawecki 1979], która zawiera dokładną inwentaryzację poszczególnych gatunków z uwzględnieniem wysokości, pierśnicy i zasięgu drzew. 2005 r. (23 czerwca) wykonano inwentaryzację porównawczą polegającą na zbadaniu,

Rys. 1. Nowe zabudowania w środkowej części parku (fot. A. Ważbiński)

Fig. 1. New buildings in the central part of the park (phot. A. Ważbiński)

w jakim stanie zachował się drzewostan w parku Kłodzinie po 25 latach. W okresie pełnej wegetacji oceniono zdrowotność drzewostanu na podstawie wyglądu zewnętrznego drzew i krzewów.

WYNIKI

Na terenie parku w 1979 r. zinventaryzowano 7 gatunków drzew i trzy gatunki krzewów (tab. 1). Największą powierzchnię zajmowała lipa drobnolistna (*Tilia cordata* Mill.) (61 szt), następnie klon (*Acer platanoides* L.) i świerk pospolity (*Picea abies* Link.), po 15 sztuk. Pozostałe drzewa to: jabłoń domowa (*Malus domestica* L.),

Tabela 1. Wykaz drzewostanu wg inwentaryzacji przeprowadzonej w roku 1979 i 2005
Table 1. Tree stand according to an inventory made in 1979 and 2005

Gatunek Species	Inwentaryzacja w 1979 r. Inventory made in 1979				Inwentaryzacja w 2005 Inventory made in 2005
	liczba [szt.] number of trees	wysokość [m] height [m]	pierśnica [cm] breast height [cm]	zasięg korony [m] tree-crown range [m]	liczba [szt.] number of trees
Klon pospolity – <i>Acer platanoides</i> L. Norway maple	15	12–20	100–230	Masywna massive	10
Jabłoń domowa – <i>Malus domestica</i> L. Apple-tree	4	8–10	60–90	7–8	6
Świerk pospolity – <i>Picea abies</i> L. Norway spruce	15	20–25	80–120	4–6	10
Topola osika – <i>Populus tremula</i> L. Trembling poplar	2	18–20	80–90	4–6	2
Dąb szypułkowy – <i>Quercus robur</i> L. English oak	3	20–28	180–360	masywna massive	3
Dąb szypułkowy – ('Fastigiata') var. English oak <i>Quercus robur</i> L. (odmiana 'Fasti- giata')	1	20–25	130	masywna massive	1
Lipa drobnolistna – <i>Tilia cordata</i> Mill. Small-leaved lime	61	18–25	120–380	masywna massive	50
Krzewy – Shrubs		Powierzchnia – m ² – Area			
Bez czarny – <i>Sambucus nigra</i> L. European elder	–	–	–	–	20
Lilak pospolity – <i>Syringa vulgaris</i> L. Common lilac	8	1,5–2,5	–	–	13
Śnieguliczka – <i>Symphoricarpos albus</i> Blake Snowberry	15	1–1,5	–	–	20

topola osika (*Populus tremula* L.) i dąb szypułkowy (*Quercus robur* L.). W obecnym stanie starodrzew w parku Kłodzinie jest uboższy o 5 klonów i świerków oraz o 11 lip. Zwiększyła się natomiast powierzchnia krzewów: lilaka (*Syringa vulgaris* L.) i śnieguliczki białej (*Symphoricarpos albus* Blake) o 5 m² oraz pojawił się bez czarny (*Sambucus nigra*) na powierzchni 20 m². Zachował się nadal w dobrym stanie starodrzew wzdłuż południowej i wschodniej granicy parku złożony z klonu pospolitego, lipy drobnolistnej, dębu szypułkowego oraz świerka pospolitego (rys. 2). W parku znajdują się też pojedyncze okazy drzew dębu szypułkowego

Rys. 2. Lipa na wzniesieniu z widocznym odkrytym systemem korzeniowym (fot. A. Waźbiński)
Fig. 2. Lime-tree on a hill with a visible root-system (phot. A. Waźbiński)

w formie kolumnowej i stożkowej (*Quercus robur* L.) oraz świerka pospolitego (*Picea excelsa* Link). W środkowej części parku brakowało i nadal brakuje za-
drzewienia. W roku 1979 znajdowały się tam dwa okazale drzewa mające charakter pomników przyrody – dąb szypułkowy (o pierśnicy 360 cm) i lipa drobnolistna (o pierśnicy 380 cm). Obecnie brakuje pomnikowej lipy, którą wycięto po uderzeniu pioruna, a pomnikowy dąb uległ rozłamaniu. Stan zdrowotny drzew obecnie jest ogólnie dobry. Usunięto kilka drzew uschniętych lub uszkodzonych. Nadal widoczne są fragmenty dawnych założeń parku w postaci dobrze zachowanej alei lipowej od strony wschodniej oraz szpaleru drzew lipy od strony południowej, złożonego

Rys. 3. Aleja lipowa w parku od strony wschodniej (fot. A. Ważbiński)

Fig. 3. Alley of lime-trees at the eastern boundary of the park (phot. A. Ważbiński)

Rys. 4. Kolumnowa forma dębu szypułkowego (z lewej), jabłoń domowa (w środku) oraz lipa drobnolistna (z prawej) (fot. A. Ważbiński)

Fig. 4. Columned form of English oak (on the left), an apple-tree (in the center) and a small-leaved lime-tree (on the right) (phot. A. Ważbiński)

również z klonów (rys. 3). W dobrym stanie była i jest utrzymana brukowana droga dojazdowa do folwarku. Nie ma już natomiast śladów dawnego układu ścieżek i dróg w parku.

Na terenie parku nie było pierwotnie żadnego układu wodnego. Dopiero w odległości 300 m po stronie zachodniej przepływa rzeka Pasłęka. Park ma dobrą ekspozycję widokową na dolinę rzeki.

Zachowały się ciekawe dęby szypułkowe o formie kolumnowej (odmiana 'Fastigiata') i stożkowej (rys. 4). Na terenie parku znajdują się również drzewa owocowe – 6 sztuk (rys. 5).

Rys. 5. Jabłonie (fot. A. Ważbiński)

Fig. 5. Apple-trees (phot. A. Ważbiński)

DYSKUSJA

Wszystkie rezydencje pruskie, niezależnie od czasu powstania i różnic formalno-artystycznych, łączył wspólny styl. Poczynając od czasów nowożytnych, towarzyszył im park lub ogród. Były to założenia ogrodowo-parkowe, które stanowiły integralny element kompozycji przestrzennej wielkich rezydencji barokowych lub XIX-wieczne rozległe parki krajobrazowe [Lizewska 2003].

Forma i zakres nasadzeń drzewostanu były uzależnione od wielu czynników: wielkości i zasobności majątku czy wsi, lokalnej tradycji, formy własności ziemskiej i czynników klimatycznych. Zieleni pełniła wielorakie funkcje: użytkowe, estetyczne, reprezentacyjne i ochronne [Zwierowicz 2003].

Parki dworskie i pałacowe z ogrodami są zachowane do dziś w krajobrazie kulturowym Warmii i Mazur i stanowią zieleni wiejską o bogatej i zróżnicowanej zasobności. Nie wszystkie parki pałacowo- i dworsko-folwarczne przetrwały do dziś w dawnych granicach lub do nich zbliżonych. Są one na ogół „przetrzebione” i z reguły zarośnięte samosiewem drzew i krzewów. Jednak w wielu z nich można doszukać się XIX-wiecznych swobodnych kompozycji z imponującym starodrzewem. Przykładem tego jest park w Kłodzinie, który został prawdopodobnie założony w XIX w. Jest usytuowany na wzniesieniu nad rzeką Pasłęką. Na terenie pierwotnego obszaru parku w części południowo-zachodniej wzniesiony był dworek, który w czasie II wojny światowej spalono, a w roku 1956 pozostałą część tej budowli rozebrano. Do dnia dzisiejszego przetrwały tylko fundamenty, które porośnięte są chwastami i krzewami. Od 1979 nadal widoczne są fragmenty dawnych założenia parku w postaci dobrze zachowanej alei lipowej od strony wschodniej oraz szpaleru drzew od strony południowej. Przetrwały ozdobne dęby szypułkowe o formie kolumnowej i stożkowej.

WNIOSKI

1. Aktualnie drzewostan parku w Kłodzinie w stosunku do oceny sprzed 25 lat jest w stanie dobrym, a teren parku jest zadbane.

2. Usunięto kilka drzew uschniętych lub uszkodzonych, m.in. pomnikową lipę, a stary dąb jest rozłamany i nadaje się jedynie do usunięcia.

3. Niektóre drzewa wymagają przycięcia i konserwacji ze względu na podeszły wiek.

4. Krzewy bzu czarnego wymagają cięcia, a uschnięte powinny być usunięte.

5. Wskazane jest dosadzenie niewielkiej liczby drzew i krzewów gatunków dostosowanych do warunków klimatycznych Warmii i Mazur.

6. Celowe jest także przeanalizowanie pod względem pomologicznym starych odmian jabłoni.

PIŚMIENICTWO

Chlebowski B., Walewski W., 1889. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. Praca zbiorowa, Warszawa.

Jackiewicz-Garniec M., Garniec M., 2001. Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich. Studio Arta, Olsztyn. Wydanie III, s. 1–398.

Kawecki Z., 1979. Dokumentacja ewidencyjna parku w Kłodzinie, ekspertyza nr 3-P z dnia 29.09.1979. Wykonana dla Urzędu Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki – Konserwatora Zabytków w Olsztynie, 1–15.

- Knercer W., 2002. Otoczenie siedzib szlacheckich. O sztuce ogrodowej na Warmii i Mazurach. [w:] Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Red. S. Achremczyk. Olsztyn. Rozprawy i Materiały OBN im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 134–148.
- Liżewska I., 2003. Architektura dworska na Warmii i Mazurach. [w:] O krajobrazie kulturowym i sposobach jego kształtowania. „Zachowane – ocalone”. Red. I. Liżewska W. Knercer. Stowarzyszenie WK „Borussia”, Olsztyn, 40–54.
- Lork C.E.L. 1983. Landschlösser und Gutshäuser in Ost-und Westpreussen, Frankfurt am Main, 307.
- Rospond S., 1951. Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej. Warszawa.
- Sikorski J., 1981. Założenie zespołu dworskiego w Kłodzinie (maszynopis).
- Wald S.G., 1820. Topographische Uebersicht des Verwaltungs-Bezirk der Königlichen Preussischen Regierung zu Königsberg in Preussen, Königsberg, s.188.
- Zwierowicz M., 2003. Warmia i Mazury – krajobraz odziedziczony. O krajobrazie kulturowym i sposobach jego kształtowania. „Zachowane – ocalone”. Red. I. Liżewska W. Knercer. Stowarzyszenie WK „Borussia”, Olsztyn, s. 40–54.

TREE STAND OF A MANOR PARK IN KŁODZIN AS COMPARED WITH THE STATE IN 1979

Abstract. The park in Kłodzin was established in the 19th century. It is located on a hill with a panoramic view of the Pasłęka River valley. The park, rectangular in shape, occupies a total area of 0.73 ha. A manor house built in its south-western part was burnt during the Second World War. The ruins were pulled down in 1956, and only the foundations have survived until today.

After the parceling out of land that took place in the years 1945 – 1946, the estate was taken over by the State and was used by the State-owned Farm Morąg. In 1990 it passed into private hands. Well-preserved fragments of old-growth forest, composed of *Acer platanoides* L., *Tilia cordata* Mill., *Quercus robur* L. ‘Fastigiata’ in the columned and conical form, and *Picea abies* Link, can be found along the southern and eastern boundary of the park. There are no trees in the central part of the park, except for a single, widely-spreading English oak. There is an alley of lime-trees at the eastern boundary of the park, and a tree-line composed of limes and maples at the southern boundary.

Key words: manor park, tree stands, alleys.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 18.02.2009